Львівський інститут Міжрегіональної Академії
управління персоналом

Інститут регіональних досліджень НАН України

Суспільні трансформації і безпека: глобальний, національний та особистісний виміри

Матеріали доповідей Всеукраїнської
науково-практичної конференції
(м. Львів, 12 червня 2014 р.)

Суспільні трансформації і безпека: глобальний, національний та особистісний виміри: Матеріали доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (12 червня 2014 р.). – Львів: Львівський інститут МАУП, 2014. – 280 с.

Рекомендовано до друку Вченою радою Львівського інституту МАУП (Протокол № 7/13/14 від 18 червня 2014 р.)

У збірнику представлені матеріали доповідей конференції, присвяченій проблемам суспільних трансформацій в Україні та світі. Досліджуються соціокультурний, економічний контекст суспільних трансформації у глобальному, національному та особистісному вимірах. Особлива увага зосереджена на проблемах соціалізації особистості та міграції людських ресурсів як чинників суспільних трансформацій та формування нового глобального світу.

Редакційна колегія:

Лелик Л.І.	директор Львівського інституту МАУП
Садова У.Я.	завідувач відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону Інституту регіональних досліджень НАН України
Гринькевич О.С.	заступник директора з наукової роботи Львівського інституту МАУП
Гембара В.М.	завідувач кафедри фундаментальних дисциплін
Данилюк Л.Г.	завідувач кафедри менеджменту організацій
Дмишко О.С.	завідувач кафедри психології
Іляш О.І.	завідувач кафедри економіки
Крамченко Р.А.	завідувач кафедри фінансів, обліку та аудиту
Леськів М.М.	завідувач кафедри гуманітарних дисциплін

Комп'ютерний макет — викладач кафедри менеджменту організацій Львівського інституту МАУП **Іванюк У.В.**

© Львівський інститут МАУП

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. **СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТИ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**..... 8

Бубела Р.І. Принципи викладання другої іноземної мови у контексті явища міжкультурної комунікації..... 9

Катачина О.О. Мова-помічник адаптації українців у іншомовному суспільстві (на матеріалі чеської мови)..... 14

Кудрик Л.Г., Сурмяк Ю.Р. Психологічна готовність педагога до організації самовиховання особистості..... 15

Леськів М.М. Особливості політичної культури сучасної України..... 22

Матюшко Л.І. Світовий досвід та національні особливості формування громадянського суспільства в Україні..... 24

Сарабун О.Б. Екзистенційна відповідальність як спосіб соціалізації індивіда..... 30

Шайнер А.І. Ефективність вивчення іноземної мови на шляху до європейського та світового простору..... 32

Щербовських М.В. Мовна особистість та її формування у культурному просторі 35

СЕКЦІЯ 2. **СУСПІЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ**…….. 39

Дмишко О.С. Фактори формування та розвитку українського національного характеру..... 40

Дмишко О.С., Кулеша В.С. Фактори формування та розвитку національної свідомості та самосвідомості українців..... 42

Дмишко Х.А. Оцінка психо-емоційного стану у дітей з різним рівнем інтенсивності карієсу..... 45

Закалик Г.М., Завадка О.Г. Емоційне вигорання у медичних сестер різного профілю 47

Закалик Г.М., Ірш Л.А. Розвиток уяви як психологічної основи креативності у дітей старшого дошкільного віку..... 51

Закалик Г.М., Огоновська С.О. Особистісні відмінності підлітків..... 56

Компанович М.С. Психологічний компонент виникнення психосоматичних розладів у підлітковому віці..... 58

Компанович М.С., Зошій І.В. Соціально-психологічні аспекти

О. С. Дмишко, *кандидат психологічних наук,*
завідувач кафедри психології Львівського інституту МАУП,
Кулеша В. С., *студентка Львівського інституту МАУП*

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА САМОСВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ

Національна свідомість та самосвідомість являються один з основних і визначальних критеріїв існування етносу. Головними ознаками національної свідомості та самосвідомості є усвідомлення етнічної спільності, особливих етнопсихологічних рис, особливої етнічної культури, а також соціально-моральна самооцінка, етнічна самоідентифікація тощо. Тому їх вивчення на сучасному етапі розвитку Української держави, що характеризується високим динамізмом і потребує руйнування старих стереотипів, зміни ставлень особистості до всіх сфер життєдіяльності, є необхідним.

Національна свідомість та самосвідомість являють собою споріднені, але не тотожні явища. У реальній дійсності, у життєдіяльності етнічної групи вони виступають як нероздільне ціле, як форми відтворення етносом своєї єдності і відмінності від інших етнічних груп. Тому розподіл національної свідомості і самосвідомості можливий абстрактно, як методичний прийом, необхідний для їх більш детального вивчення [1].

Однак, значна частина психологів, які вивчають проблеми етносу, розрізняють ці поняття.

Так, П. Гнатенко [3] наводить три пункти, за якими відрізняються національна свідомість і національна самосвідомість.

1. Різниця за змістом. У національній свідомості, на відміну від самосвідомості, формуються уявлення, образи, знання не тільки про власну націю, а й про інші нації і перш за все про них, але з позицій власного етносу.

2. Різниця за формою. Якщо національна самосвідомість виявляється як на рівні індивіду, так і на рівні нації, то національна свідомість виявляється тільки на рівні нації. Отже, суб'єктом національної самосвідомості є особистість та національна спільність, а суб'єктом національної свідомості - тільки нація.

3. Різниця ступеня вираження емоційного фактора. Значнішу роль емоційний фактор відіграє у національній самосвідомості.

Національна самосвідомість є елементом національної психології. Національна свідомість не функціонує на побутовому рівні, а входить до складу національної психології і функціонує на теоретичному рівні суспільної свідомості. Національну свідомість можна визначити як усвідомлення місця і ролі своєї нації в системі суспільних відносин, розуміння національних інтересів, взаємовідносин своєї нації з іншими соціально-етнічними спільнотами, які проявляються в ідеях, почуттях, прагненнях.

Національна свідомість являє собою систему поглядів, ідей, уявлень етнічної групи, що виникли на основі взаємодії з іншими етнічним групами і відтворюють її знання про них, ставлення до них, а також стан і форми самовиділення своєї етнічної групи. Національна свідомість – це одна із форм відтворення етносом наявності інших етнічних груп і ставлення до них. Виникнення етнічної свідомості пов’язане із здатністю етнічної групи виділяти себе з інших етнічних груп. Ця здатність передбачає формування у даної етнічної групи складність системи образів, що відтворюють особливості іншої етнічної групи і емоційне ставлення до неї, що визначає сприйняття представників іншої етнічної групи.

Одним з основних і визначальних критеріїв існування етносу є національна самосвідомість [5].

Національна самосвідомість – це усвідомлення народом у цілому та кожною особистістю, яка складає народ, своєї належності до певного етносу, що базується на спільності мови, культури, рис, історичної долі та визнанні особливих специфічно-історичних рис свого народу. Національна самосвідомість є одним з головних наслідків об'єднавчих процесів. Вона виступає суттєвим компонентом структури етносу поряд з іншими складовими, такими, як спільність походження, культура, мова, господарське життя тощо. Наявність національної самосвідомості свідчить про певний стан етногенетичного процесу, зокрема про народження етносу. Вона пов'язана також із самоназвою народу, зміни якої віддзеркалюють трансформацію як самосвідомості етносу, так і національної ідеї. Національна самосвідомість виникає і розвивається в рамках національної свідомості. Як і самосвідомість індивіда, яка «не є самостійне явище психіки, вона – та ж свідомість, тільки з іншим скеруванням», національна самосвідомість – це та ж національна свідомість, але скерована на інший об’єкт.

Здатність етнічної групи до самовідображення є національною самосвідомістю, яка об’єктивізується у мові етнічної групи, у системі народних звичаїв і традицій, у легендах, міфах, переказах, прикметах, національних стилях, смаках тощо. Відтворення особливостей власної етнічної групи здійснюється у формі побудови ряду суб’єктивних образів, які не рідко перешкоджають створенню об’єктивного представлення про власну групу. Феномен національної самосвідомості пов'язаний з усвідомленням етнозначущих елементів матеріальної,соціальної і духовної культури. Ключевим моментом національної самосвідомості являється ідентифікація індивідів з певною етнічною спільністю, яка проявляється у самосвідомості.

До нього належить комплекс ідей і уявлень, який утворює систему етнодиференціюючих символів, які служать для виділення членів своєї групи із всієї сукупності етнічних спільнот.

Самосвідомість, як і всі інші компоненти національної свідомості, – категорія історична. На різних етапах історичного розвитку суспільства вона має різний зміст. Відповідно, змінюється і її концептуальна обумовленість..

Серед факторів, що найактивніше впливають на формування національної свідомості будь-якого народу, найважливіше місце посідає культура та її окремі елементи. Пріоритет серед цих елементів належить мові. Видатний вітчизняний філософ і філолог О. Потебня розглядав мову не тільки як етнодиференціюючу, а й як етноформуючу ознаку будь-якого народу. При цьому «етнічна специфіка полягає не в тому, що виражається, а в тому, як виражається». З цього положення випливає ряд наслідків [6]:

1) втрата народом своєї мови рівнозначна денаціоналізації;

2) білінгвізм у ранньому дитячому віці призводить до маргіналізації;

3) культурний та, зокрема, мовний розвиток у ранньому віці сприяє розвитку національної свідомості.

На прикладі дискримінації української мови за часів тоталітарної влади ми можемо спостерігати, як ця дискримінація впливала на національну свідомість українців. І навпаки, як піднесення національної свідомості українців вплинуло на відродження української мови. У період після Другої світової війни спостерігалась тенденція звуження сфери застосування української мови, зниження національної свідомості. Наприкінці 50-початку 60-х років XX ст. майже 5 мільйонів українців (12,8 %) назвали рідною мовою російську; на початку 70-х років вже біля 6 мільйонів (14;5 %); а на початку 80-х років -7,8 мільйона (майже 18 %). Але наприкінці 80-х років почалось прозріння

національної свідомості, і під час перепису населення число українців, що назвало рідною мовою російську, значно скоротилось і мало 12 %. Але мовна ситуація в Україні серйозніша, ніж свідчить статистка. Значна частина українців, що назвала рідною мовою українську, у повсякденному житті розмовляють російською мовою. Такому стану речей сприяв не тільки міський спосіб життя, а й певна русифікація системи освіти. У середині 80-х років 75 % шкіл залишались україномовними, але в них навчалась лише половина всіх учнів. У вищих навчальних закладах і технікумах викладання велося в основному російською мовою. Широке використання російської мови пояснювалось не стільки зверхнім ставленням до рідної, української, мови з боку українського населення переважно з інтелігентних сімей, а модою, сліпим наслідуванням.

На початку 90-х років прогресивна національна інтелігенція оцінила існуючий стан як загрозу існування етносу. Втративши мову, етнос не перестає існувати як біосоціальна спільність. Але, втративши мову, етнос може втратити владу та державність.

У сучасну епоху велике значення для формулювання національної самосвідомості мають історичні факти, які, завдяки освідченості широких верств населення, діяльності засобів масової інформації тощо, стають доступними і починають грати роль етнічних символів. Ю. В. Бромлей [2] назвав це явище «етнічним парадоксом», так як національна самосвідомість укріплюється, не дивлячись на послаблення національних властивостей такого головного носія, як культура, яка у наш час має тенденцію до уніфікації.

Окрім ідентифікації і системи етнодиференціюючих символів та уявлень, до сфери національної самосвідомості відносяться національні автостереотипи і національні почуття [6]. У національній самосвідомості відображаються не тільки особливості матеріальної культури етносу і специфіка його соціального буття. Важливим компонентом національної самосвідомості являється усвідомлення групою свого морального і психологічного єднання. Джерелом формування психологічної спільності етносу, поряд з іншими елементами духовної культури, можуть виступати звичаї і ритуали, духовні цінності, думки, релігійні погляди, колективні налаштування і почуття, які являються важливими чинниками формування соціального цілого. Національна самосвідомість не тільки містить знання про особливості своєї етнічної групи, але і пронизана складним матеріалом емоційних переживань, органічно включених у її структуру. Самовідображення етнічної групи, супроводжуючись переживанням відображених етнодиференційованих признаків, проявляється у широкому спектрі відчуттів, безпосередньо пов'язаних із членством в етнічній групі. У відношенні до своєї етнічної групи більше характерні позитивні відчуття, які проявляються у любові, задоволенні, гордості тощо. Однак, позитивні етнічні почуття до власної етнічної групи не виключають критичного ставлення до застарілих, зживших себе явищам і сторонам життя, які заважають прогресу, проявляючись в елементах фольклору (прислів'ях, приказках, анекдотах тощо).

Отже, національна свідомість та національна самосвідомість, як її складова, – це складний, багатовекторний психологічний феномен. Формування національної самосвідомості потребує постійних зусиль та уваги у любому суспільстві, незалежно від його приналежності до соціально-економічної формації. Тому проблеми національної свідомості та самосвідомості потребують подальшого ґрунтовного вивчення.

Література

1. Бороноев А. О., Павленко В. Н. Этническая психология. – СПб., 1994.
2. Бромлей Ю. В. Очерки теории этноса. – М: Наука, 1984.

3. Гнатенко П. И. Национальная психология. Монография – Днепропетровск, 2000.
4. Кон И. С. Национальные особенности психологии людей // Социальная психология. – М.: Политиздат, 1975. – С. 141-153.
5. Кожанов А. А. Методика исследования национального самосознания. – М., 1978.
6. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. – Мюнхен: Вид-во УВУ, 1993. – С. 217.

Х. А. Дмишко, *інтерн-стоматолог Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького*

ОЦІНКА ПСИХО-ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ У ДІТЕЙ З РІЗНИМ РІВНЕМ ІНТЕНСИВНОСТІ КАРІЄСУ

Оцінка емоційно-особистісних особливостей на різних вікових етапах у дітей у галузі сучасної стоматології важлива для розуміння закономірностей розвитку емоційної сфери дитини, становлення емоційних утворень, оцінки внутрішнього ставлення дитини до певного типу ситуацій та характеру взаємовідносин дитини з соціальним оточенням (сім'єю, однолітками, школою тощо). Потребує вивчення зв'язок стоматологічних захворювань з психологічними характеристиками особистості Актуальність теми обумовлена недостатністю розробки проблеми оцінки емоційно-особистісних особливостей пацієнтів із стоматологічними захворюваннями на різних етапах онтогенезу особистості, зокрема у молодшому шкільному та підлітковому віці..

Емоційно-особистісна характеристика особистості – це особлива категорія, що відрізняється від емоційних процесів і емоційних станів особистості та одночасно впливає на них, ними детермінуються. Психологічна характеристика особистості показує відносно статичні та перманентні моменти її душевних переживань [9].

Загалом класифікація емоційно-особистісних характеристик особистості є не завершеню і робота в цьому напрямі йде на рівні багатьох світових наукових шкіл. Тому найбільш інформованою формою вираження змісту емоційно-особистісних характеристик особистості служить опис окремих конкретних характеристик. І у нашому дослідженні однією із таких розглядається тривожність.

Тривожність – переживання емоційного дискомфорту, що виникає перед негативним очікуванням, передчуттям загрози небезпеки, перед «можливістю фрустрації соціальних потреб» (Н. В. Імедадзе). Тривожність характеризується побоюванням, стурбованістю, тугою. Цій проблемі присвячено ряд зарубіжних досліджень в різних галузях науки і практики, однак, вітчизняних досліджень мало і вони носять фрагментарний характер. Роботи з вивчення тривожності у дітей різного віку поодинокі (А. І. Захаров, В. Р. Кісловська, Б. І. Кочубей Е. С. Новікова та ін.). Частіше тривожність вивчається в рамках якогось одного віку: порівняно більша кількість досліджень присвячена дітям 5-8 років, досліджень у підлітковому віці недостатньо. Неналежно вивченими залишаються підґрунтя, внутрішні і зовнішні причини тривожності у дітей [12].